

ІСТОРІЯ МЕДИЧНОЇ НАУКИ

UDC 611-055.2:378.6(477-411)
DOI 10.32345/USMYJ.2(124).2021.6-14

ВНЕСОК ЖІНОК-МОРФОЛОГІВ В РОЗВИТОК КИЇВСЬКОЇ АНАТОМІЧНОЇ ШКОЛИ (ДО 180-РІЧЧЯ НАЦІОНАЛЬНОГО МЕДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ О.О. БОГОМОЛЬЦЯ)

Присяжнюк Лариса¹, Янчишин Андрій¹, Дзевульська Ірина¹, Синицька Алла¹,
Матківська Рушена¹, Остапюк Любов¹, Ковальчук Олександр^{1,2}

¹Кафедра описової та клінічної анатомії НМУ імені О.О. Богомольця

²Кафедра анатомії та патологічної фізіології Навчально-наукового центру «Інститут біології та медицини» Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Анотація. *Історичний розвиток науки неможливий без урахування зв'язків з усім попереднім досвідом людства. Всі медичні науки, в тому числі і анатомія, мають свою історію, тобто весь пройдений шлях розвитку і вдосконалення. Велике значення в розвиток як вітчизняної анатомічної науки, так і Київської анатомічної школи, внесли жінки-науковці. Окрім цього і дотепер вони продовжують виконувати важливу роль в різних напрямках роботи кафедри і Університету. Метою роботи є висвітлити внесок жінок-морфологів Київської анатомічної школи на головних етапах розвитку українських досліджень, прослідкувати тенденції і напрямки їх роботи. Нами було використано проблемно-орієнтований аналіз історичних інформаційних джерел, архівні матеріали кафедри описової та клінічної анатомії НМУ імені О.О. Богомольця. В довоєнні та післявоєнні роки науковий пошук співробітників кафедри був спрямований в основному на вивчення лімфатичної системи. В подальшому кафедра анатомії людини займалася вивченням гемо-, лімфо- і мікроциркуляторного русла функціонально різних органів. І за цей період жінками кафедри були захищені ряд кандидатських та докторських дисертацій. В останні роки науковий пошук на кафедрі анатомії людини був спрямований на вивчення морфологічних змін в органах при опіковій хворобі та дії різних чинників зовнішнього середовища в організмі. І в цьому напрямку жінки кафедри досить плідно працюють. Жінки-анатоми беруть активну участь в організації і проведенні багатьох сучасних наукових досліджень, в наукових конференціях, симпозіумах, з'їздах, є співавторами кількох патентів і авторських свідоцтв, монографій, навчальних посібників, зробили значний внесок в навчально-методичну роботу, були співавторами методичних рекомендацій для викладачів та студентів. Жінки кафедри проходили закордонне стажування, вели активну громадську роботу. Науково-педагогічна робота жінок кафедри за вагомих внесок в розвиток сфери охорони здоров'я, багаторічну сумлінну працю та високий професіоналізм, була відмічена урядовими нагородами, почесними грамотами Університету і Міністерства охорони здоров'я України. Сумлінною працею і наполегливістю у ставленні до своєї справи були переповнені життєві шляхи трудолюбивих, цілеспрямованих жінок Київської анатомічної школи. Їх педагогічні заслуги, щирі намагання дати глибокі знання своїм учням ставали прикладом для наступних поколінь.*

Ключові слова: Київська анатомічна школа, жінки, внесок в історію.

Cite as: The contribution women-morphologists to the development kiev anatomical school (to the 180th anniversary of Bogomolets national medical)

Ukrainian scientific medical youth journal, Issue 2 (124), 2021

DOI: 10.32345/USMYJ.1.2021.6-14

Вступ. Прогресивний розвиток науки не може існувати без вивчення історично накоплених знань, без вдосконалення наукових досягнень, а також зв'язків з науковим надбанням людства у вивченні навколишнього світу. Кожна медична наука, в тому числі і анатомія, має невід'ємну частину – свою історію, тобто весь пройдений шлях розвитку і вдосконалення від моменту зародження до сьогодення. Вагомий внесок видатних українських чоловіків-морфологів у розвиток української і світової морфології не можлива без продуктивної праці жінок-морфологів, які своєю сумлінною діяльністю поповнювали і продовжують активно гармонізувати той багаж знань, яким тепер користуються та примножують його не лише в Україні, а й за її межами. Метою роботи є висвітлити вклад жінок-морфологів на головних етапах розвитку українських досліджень, прослідкувати тенденції і напрямки роботи та їх внесок у розвиток Київської анатомічної школи.

Методи. Використаний проблемно-орієнтований аналіз історичних інформаційних даних, архівних джерел та матеріалів кафедри описової та клінічної анатомії Національного медичного університету імені О. О. Богомольця.

Результати. Кафедра описової та клінічної анатомії Національного медичного університету імені О.О. Богомольця має дуже цікаву і давню історію, яка започаткована з дня існування медичного факультету університету Святого Володимира. Протягом багатьох років формувалася Київська анатомічна школа, якою керували талановиті вчені. Всім добре відомі такі імена видатних українських морфологів і діячів науки як М.І. Козлов, О.П. Вальтер, В.О. Беца, М.А. Тихомиров, Ф.А. Стефаніс, О.А. Івакін, М.С. Спіров, І.Є. Кефелі, І.І. Бобрик, В.Г. Черкасов. Вони звеличували Київську анатомічну школу і морфологічну науку не тільки в Україні, але й в усьому світі. Визначні відкриття В.О. Беца у вивченні нейронної будови головного мозку прославили Київську анатомічну школу на весь світ. Значний внесок анатоми зробили також і у вивчення серцево-судинної та лімфа-

тичної систем. Їх дослідження описані у численних багатотомних збірниках.

Вагомий внесок у розвиток морфологічної науки здійснили жінки-анатоми, які в різні часи працювали в Київській анатомічній школі і заслуговують особливої уваги, постійно беруть активну участь в організації та проведенні багатьох наукових досліджень, в навчальних та громадських заходах з підготовки майбутніх лікарів, ведуть активну суспільну роботу.

Кафедрою анатомії людини Київського медичного інституту від моменту її заснування завідували видатні наукові та суспільні діячі. Після Ф.А. Стефаніса очолювали кафедру А.В. Старков (1917-1922), Ф.А. Цешковський (1923-1924), а потім учень академіка В.П. Воробйова О.А. Івакін (1924-1930), під керівництвом якого почала свою наукову діяльність асистентом М.М. Сауляк-Савицька.

В довоєнні роки на кафедрі анатомії розроблялися проблеми, які були започатковані ще Ф.А. Стефанісом, з вивчення актуальної теми для клінічної і теоретичної медицини – дослідження лімфатичної системи, а також проводились наукові дослідження і в інших напрямках. Так, в цей період були захищені кандидатські дисертації А.Л. Рожанською «Онтогенетичний розвиток трикутника сечового міхура у людини» (1939 р.) і М.М. Сауляк-Савицькою «Острівець Рейля, покриваючі його відділи мозку у людини і їх онтогенетичний розвиток» (1939 р.).

В роки Великої Вітчизняної війни штат кафедри нормальної анатомії Київського медичного інституту був евакуйований в м. Челябінськ (1941-1944). У цей час під керівництвом професора М.С. Спірова працювала Л.М. Гершонова, яка вивчала кісткову тканину, а також відома як перекладач класичної праці М.І. Пирогова «Anatome topographica sectionibus per corpus humanum congelatum triplici directione ductis illustrata».

Під час війни жінки-науковці брали активну участь у бойових діях: М.П. Сухецька – старший лейтенант південно-західного фронту, В.І. Бурова. Після евакуації з 1945 по

1974 р., науковий пошук жінок кафедри був досить широкий. Під керівництвом професора М.С. Спірова були захищені 12 докторських та 35 кандидатських дисертацій, серед них вагомий внесок зробили жінки. А саме, докторські дисертації: І.І. Чайковська «Артерії кори і базальних ядер головного мозку людини» (1959 р.); Л.В. Чернишенко «Лімфатичні судини і вузли стінок черевної порожнини людини» (1966 р.); Л.С. Безпалова «Шляхи лімфовідтоку від тонкої кишки у людини і деяких ссавців» (1967 р.); М.П. Сухецька «Ретикулярна формація проміжного мозку людини» (1968 р.), а також кандидатські дисертації захистили: Е.Г. Клейн «Кровообіг сідничного нерва в умовах перев'язки магістральних артерій нижньої кінцівки» (1948 р.); П.І. Борзика «Лімфатичні судини прямої кишки людини» (1950 р.); В.І. Бузова «Грудна клітка людини у внутрішньоутробному розвитку» (1953 р.); В.К. Вінницька «Лімфатичні судини матки у ході ракового процесу» (1953 р.); Н.А. Якуткіна «Вікові особливості середнього вуха» (1953 р.); Л.П. Бондаренко «Кровообіг верхнього шийного симпатичного вузла і пучкоподібного вузла блукаючого нерва людини» (1958 р.); О.З. Лопушенко «Кровообіг черевної аортальної параганглії людини» (1963 р.); І.Г. Ашевська «Ембріональний розвиток завиткових та вестибулярних ядер людини» (1964 р.); Е.П. Малишева «Лімфатичні вузли задньої черевної стінки людини і їх топографічні взаємовідношення з черевним аортальним параганглієм» (1964 р.); Н.В. Термен «Кровообіг язика людини» (1966 р.); С.В. Малиніна (С.В. Стеценко) «Розподіл сегментних бронхів в легені людини» (1968 р.); С.Я. Муканова «Складки м'якої оболонки головного мозку в процесі онтогенетичного розвитку» (1969 р.); Є.Ю. Лізунова «Шляхи лімфовідтоку від трахеї плодів і новонароджених і їх зв'язки» (1970 р.).

Також за період 1944-1965 рр. на кафедрі нормальної анатомії Київського медичного інституту займалися науковою та педагогічною роботою Л.М. Гершонова, Е.І. Данілова, Л.В. Чернишенко, Л.М. Безпалова, Е.Г. Клейн, О.З. Лопушенко, І.Г. Ашевська, Н.А. Якуткіна,

Е.П. Малишева, Н.А. Термен, Г.К. Шишкова, М.Б. Лиждвой, Н.Т. Божко, р.Б. Хельмер-Файзинберг, Л.О. Одінцева, С.В. Стеценко. А також вагомий внесок у педагогічну діяльність зробили препаратори кафедри: М.Т. Ткаченко, А.С. Ткаченко, М.С. Шелест. Сумлінна праця жінок та їх плідний внесок в розвиток Київської анатомічної школи, а також активна трудова діяльність отримали визнання не тільки в Україні, але і за кордоном.

З розвитком Київського медичного інституту в цілому, появою нових факультетів збільшується і кількість співробітників, серед них велика кількість жінок. Саме в цей час співробітниками кафедри нормальної анатомії формуються основні напрямки подальших досліджень і розробок. До них з 1969 по 1972 рр. активно долучилися А.М. Синицька, Л.І. Остапук, Л.В. Солошенко, Л.М. Давиденко, О.О. Шевченко. Так, у 1973 р. була захищена кандидатська дисертація А.М. Синицькою (А.М. Задорожня) «Легеневий стовбур людини, його топографоанатомічні взаємовідношення і розподіл гілок в пренатальному онтогенезі».

Після професора М.С. Спірова (1930-1973 рр.) кафедрою завідує його учень – професор І.Є. Кефелі (1973-1978), а потім кафедру очолює професор І.І. Бобрик (1978-2004 рр.). В цей період науковий пошук був направлений на вивчення мікроциркуляторного русла функціонально різних органів. За цей час були захищені докторські дисертації С.В. Стеценко «Морфогенез бронхіальних, альвеолярних і судинних структур в легенях людини» (1988 р.); Л.М. Давиденко «Морфогенез підшлункової залози людини у пренатальному періоді розвитку» (1992 р.); О.О. Шевченко «Пренатальний онтогенез гемомікроциркуляторного русла органів людини з різним типом ендотелію обмінних судин» (1989 р.); а також кандидатські дисертації: А.П. Грицай «Розвиток гемомікроциркуляторного русла тонкої кишки людини» (1998 р.); О. Соколовою «Розвиток гемомікроциркуляторного русла стравоходу» (1998 р.); О.В. Канцер «Розвиток гемомікроциркуляторного русла жовчного міхура людини» (2000 р.); І.В. Дзевульською

«Мікроциркуляторне русло перикарду в пренатальному онтогенезі» (2004 р.).

З 2004 по 2020 рр. очолював кафедру професор В.Г. Черкасов. Під його керівництвом формується експериментальний напрямок наукових досліджень цього періоду, який був спрямований на вивчення структурних змін при опіковій хворобі та дії різних чинників зовнішнього середовища на організм. В цей час були захищені кандидатські дисертації І.В. Керечанин «Структурні зміни судинної стінки гемомікроциркуляторного русла і клітин тимуса за умов дії метилтребутилового ефіра в експерименті у щурів» (2011 р.); р.М. Матківською «Структурні зміни скупчених лімфоїдних вузликів клубової кишки щурів при експериментальній опіковій травмі шкіри за умов застосування інфузійних розчинів» (2018 р.); Т.В. Лахтадир «Структурні зміни кіркової речовини нирок при експериментальній опіковій травмі шкіри та за умов застосування інфузійних розчинів» (2019 р.); О.С. Устименко (О.С. Гайдай) «Особливості зв'язків сонографічних розмірів нирок з антропосоматометричними показниками чоловіків і жінок різних соматотипів» (2019 р.). Докторську дисертацію захистила І.В. Дзевульська «Морфологічні особливості кіркової речовини надниркових залоз щурів при експериментальній опіковій травмі шкіри, та за умов застосування комбінованих гіперосмолярних розчинів» (2016 р.). Підготовлена до захисту робота І.О. Тимошенко «Морфологічні особливості змін слизової оболонки дванадцятипалої кишки при опіковій травмі шкіри щурів за умов цукрового діабету (експериментальне дослідження)» (2021 р.)

Кафедра постійно поновлювалася талановитою молоддю, яка активно включалась в педагогічну і наукову роботу. За період з 1973 по 2004 рр. на кафедрі працювали професор С.В. Стеценко, доценти Л.В. Чернишенко, Л.І. Остапюк, А.М. Синицька, Л.В. Солошенко, Л.І. Соловйова, О.З. Сименіг, Е.П. Малишева, О. В. Канцер, О.О. Шевченко, асистенти: Т.В. Раскалей, В.А. Пастухова, І.Г. Ашевська, Л.П. Грицай, І.В. Керечанин, О.І. Кефелі, Т.В. Савчук, В.І. Примаченко, В.В. Сочок, Л.М. Одуло,

Л.В. Дебеленко, І.Б. Моїсєєва, Т.І. Даніленко, Б.П. Лось, В.Ю. Голобородько, І.Ю. Юнікова, О.Ю. Кондакова, Н.М. Невмержицька, Л.В. Щербицька.

Жінки кафедри брали активну участь в роботі наукових конференцій, симпозіумів, з'їздів. Так, на Першому з'їзді анатомів, гістологів та ембріологів, присвяченому 170-річчю дня народження М.І. Пирогова (10-12 вересня 1980 р., м. Вінниця), серед авторів було чимало жінок: Л.А. Одінцева, Л.В. Солошенко, І.Г. Ашевська, Е.П. Малишева, Л.С. Безпалова, Л.І. Остапюк, О.З. Лопушенко, А.М. Синицька, С.В. Стеценко, М.П. Сухецька, Л.В. Чернишенко, Л.М. Давиденко та Л. І. Соловйова. Серед них були і члени оргкомітету: Л.В. Чернишенко – член Президіуму Українського республіканського товариства анатомів, гістологів та ембріологів.

За весь час проведення з'їздів, конференцій та симпозіумів у них взяло участь близько 160 жінок-співробітників, і було опубліковано 305 наукових робіт в матеріалах конференцій та симпозіумів.

Жінками-анатомами кафедри було опубліковано понад 1500 наукових робіт, декілька патентів та авторських свідоцтв (Л.В. Чернишенко, С.В. Стеценко, А.М. Синицька, І.В. Дзевульська). Опубліковані монографії Л.В. Чернишенко і співавтори «Загальна морфологія і патологія імунітету» (1994 р.), «Механізми формування морфофункціональної реактивності органів дихання в нормі і їх зміни при пневмоконіозах, коніотуберкульозі і антигенному стимулюванні» (1998 р.), «Морфологічні і клінічні паралелі очеревини в нормі і патології» (1999 р.); О.О. Шевченко в співавторстві з професорами І.І. Бобриком і В.Г. Черкасовим «Розвиток кровоносних і лімфатичних судин» (1991 р.).

Значний внесок зробили жінки в навчально-методичну роботу кафедри і Університету. Доцент Л.І. Остапюк, працюючи на посаді начальника навчально-методичного відділу, розробила «Положення про кафедру» (2004 р.), рекомендоване МОЗ України для ВМНЗ України; брала участь у розробці нормативно-правових документів зі створення нових факультетів

тетів: першого в Україні спільного факультету підготовки лікарів для сфери фізичної культури та спорту НМУ імені О.О. Богомольця та Національного університету фізичного виховання і спорту України (2003 р.), Міжуніверситетського, медико-інженерного факультету (2007 р.), фармацевтичного факультету (2008 р.). За наказом міністра МОЗ України очолювала роботу щорічного науково-методичного семінару за участю начальників навчально-методичних відділів ВМНЗ України (2012-2014 рр.). Є співавтором «Інформаційного пакету НМУ імені О.О. Богомольця в умовах ECTS (2006 р.), оновлений варіант (електронний формат) (2016 р.); співавтор методичних рекомендацій і положень для викладачів і студентів: «З підготовки до ліцензійних інтегрованих іспитів «Крок-1» і «Крок-2» як галузевого моніторингу якості вищої медичної освіти» (2013 р.); «Положення про проведення проміжної атестації студентів НМУ імені О.О. Богомольця» (2013 р.); «Положення про рейтингове оцінювання діяльності кафедр» (2012 р.). Як учасник міжнародного проекту TEMPUS MUMEEENA «Модернізація дипломної медичної освіти в країнах східного сусідства Європейського Союзу», вона є співавтором посібника курсу «Розвиток клінічного мислення на основі ситуаційних завдань (CBCR) (2012 р.); співрозробник «Наскрізьної інтегрованої навчальної програми з викладання питань геронтології та геріатрії для студентів медичних факультетів за спеціальністю 7.12010001 «Лікувальна справа» (2012 р.).

Доцент А.М. Синицька є співавтором «Учбового посібника по рентгенанатомії» (1989 р.), професор І.В. Дзевульська – співавтор навчального посібника для самостійної роботи студентів, співавтор 15 примірних програм з навчальної дисципліни анатомія людини; автор силабуса з анатомії людини. І.В. Дзевульська, А.М. Синицька були рецензентами МОЗ України по тестовому контролю «Крок-1» знань студентів.

На кафедрі велика увага приділяється музичній роботі. В приміщеннях музею знаходяться понад 2500 колекційних препаратів. В цій роботі приймали участь професори

І. І. Чайковська та С.В. Стеценко, доценти Л.В. Чернишенко, Л.С. Беспалова, М.М. Сауляк-Савицька, А.М. Синицька.

Кафедра постійно проводила університетські олімпіади під керівництвом доцента А.М. Синицької. Студенти-переможці брали участь в державних олімпіадах, які проводилися в різних вузах України, де займали призові місця.

Науково-педагогічна робота жінок кафедри високо оцінювалась в Україні. Під час святкування 1500 років Києву на центральному стадіоні, почесними медалями Президії Верховної Ради СРСР «В пам'ять 1500-річчя Києва» (1983 р.) були нагороджені працівники кафедри анатомії людини, що зробили своєю справою значний внесок у розвиток морфологічної науки і у справі підготовки медичних кадрів, серед них жінки: Л.С. Беспалова, О.З. Лопушенко, Е.П. Малишева, Л.А. Одінцова, Л.І. Остапюк, С.В. Стеценко, М.П. Сухецька, Л.В. Чернишенко, І.Г. Ашевська, Н.Т. Бошко, В.І. Бурова, Л.М. Давиденко, А.М. Синицька, Л.В. Солошенко, Н.В. Термен, Н.А. Якуткіна, Е.П. Поліщук. Професор І.В. Дзевульська нагороджена Почесною грамотою Кабінету Міністрів України за вагомий внесок розвитку сфери охорони здоров'я, багаторічну сумлінну працю та високий професіоналізм, а також Почесною грамотою МОЗ України.

Доценти Л.І. Остапюк і А.М. Синицька нагороджені медаллю президії Верховної ради СРСР «Ветеран праці» (1983 р.); Доценту Л.І. Остапюк Указом Президента України присвоєно почесне звання «Заслужений працівник освіти України» (2004 р.); нагороджена Почесною грамотою і медаллю Кабінету Міністрів України (2012 р.); нагороджена почесними грамотами: Міністерства охорони здоров'я України (2005 р., 2011 р.); Київської міської державної адміністрації (2005 р.); Вченої ради НМУ імені О.О. Богомольця (2016 р.); відзначена подяками Київської міської державної адміністрації (2000 р., 2010 р.)

Доценту А.М. Синицькій присуджена «Державна премія за значні успіхи в перебудові змісту навчально-виховного процесу, його оновленні в світі сучасних досягнень і перспектив

розвитку науки, техніки, культури»; Державним Комітетом СРСР з народної освіти за відмінні успіхи в роботі нагороджена нагрудним значком і грамотами керівництва НМУ імені О.О. Богомольця.

Співробітниця кафедри нагороджена почесними грамотами Університету. Жінки кафедри постійно підвищують свій науково-професійний рівень на базах НМУ так і за кордоном.

Закордонне стажування пройшла професор І.В. Дзевульська в університеті імені П.Й. Шафарика в Словенії (2018 р.) та у Vancouver, Canada (2020 р.).

Доцент Л.І. Остапюк брала участь в Національній нараді зі стратегії розвитку вищої освіти за участю експертів Всесвітньої організації охорони здоров'я, Всесвітньої організації медичної освіти (2005 р., м. Київ); у Міжнародному семінарі з упровадження засад Болонського процесу (м. Санкт-Петербург, 2008 р.); вивчала досвід запровадження засад Болонського процесу у Національному Литовському Університеті (Литва, 2010 р.); брала участь у науково-методичних освітніх семінарах (Словенія, 2012 р.; Угорщина, 2012 р.; Москва, 2012 р.); пройшла стажування в Університеті менеджменту освіти НАПН України (2013 р., м. Київ).

Співробітниця кафедри займають активну життєву позицію, ведуть громадську роботу, як на добровільних засадах Н.А. Якуткіна, Н.В. Термен, Л.В. Чернишенко, А. М. Синицька, так і займаючи керівні посади в університеті. Так, доцент Л.І. Остапюк багато років очолювала навчально-методичний відділ університету; посади замісників деканів займали і займають Н.А. Якуткіна, Л.В. Солошенко, І.В. Керечанин, Т.В. Лахтадир, О.А. Гриценко; беруть участь в роботі приймальних комісій до вступу в Університет професор І.В. Дзевульська, доцент Т.В. Лахтадир, І.О. Тимошенко, Л.В. Турбал, І.В. Ібрагімова; професор І.В. Дзевульська була секретарем Вченої ради «Морфологія». Доценти А.М. Синицька, В.І. Примаченко – члени апробаційної ради при Вченій раді «Морфологія».

На сьогоднішній день на кафедрі працює 20 жінок: професор І.В. Дзевульська, яка Вченою радою Університету в січні 2021 року обрана завідувачем кафедри описової та клінічної анато-

мії; 5 доцентів: А.М. Синицька, В.І. Примаченко, Р.М. Матківська, Т.В. Лахтадир, О.С. Гайдай; старший викладач І.О. Тимошенко; асистенти: О.А. Гриценко, С.М. Дорошук, К.П. Дружиніна, А.М. Заворітна, І.В. Ібрагімова, І.М. Костюкова, Н.М. Маліновська, В.В. Масловська, Ю.В. Мервінська, Л.В. Присяжнюк, Н.Я. Сиявська, Н.Г. Твердохліб, Л.В. Турбал.

В підтримці ефективної роботи кафедри довгі роки на кафедрі працювали Е.П. Поліщук, М.Т. Ткаченко, Т.В. Герасимук. На сьогоднішній день працюють: старший лаборант Т.А. Байтімірова; лаборанти: Т.В. Зацарицина, Ю.О. Метківська, р.З. Сторчак, Н.М. Симанович, Н.В. Сергієнко.

Беручи до уваги історію, поринаючи спогадами у минуле, студенти і викладачі кафедри пишаються історичним надбанням пройденим кафедрою за роки свого існування і захоплюються самовідданою працею жінок-анатомів, які завдяки натхненній праці, стали прикладом для своїх послідовників в сьогоднішні.

Обговорення. Аналізуючи напрямки досліджень та історичний шлях розвитку анатомічної науки, важко не помітити тих зусиль, сумлінної праці та наполегливості в улюбленій справі, якими були переповнені життєві шляхи жінок-морфологів. Своїми успіхами у дослідженнях, великою кількістю наукових робіт, винаходами та власноруч розробленими методиками, вони розширювали світовий багаж наукових знань. Очевидним є і їх педагогічні заслуги, вкладаючи вражаючу кількість зусиль та часу вони намагалися дати те світло знань, до якого роками йшли, своїм учням та послідовникам, цим самим надихаючи наступні покоління людей світлим розумом. Ці жінки є гідним прикладом для наступних поколінь. Кількість представниць прекрасної статі зростає не тільки серед морфологів, а й серед українських науковців в цілому. Таким чином Київська анатомічна школа відповідає кращим вітчизняним та світовим зразкам, постійно розвивається і поповнюється сучасним змістом відповідно до нової парадигми медичної освіти та науки.

Конфлікт інтересів – відсутній.

Фінансування – дана стаття не отримувала зовнішнього фінансування.

ЛІТЕРАТУРА

- А.С. Головацький, В.Г. Черкасов, М.Р. Сапін, А.І. Парахін, О.І. Ковальчук : Анатомія людини. У 3-х томах. За ред. В.Г. Черкасова та А.С. Головацького. – В. : Нова Книга, 2019. – Т. 1. – 368 с.; Т. 2. - 456 с.; Т.3. - 375 с.
- Л.В. Чернишенко, А.А. Сушко. Лімфатична система в нормі і патології.– Київ : Здоров'я, 1973. – 199 с.
- І.І. Бобрик, О.О. Шевченко, В.Г. Черкасов Розвиток кровоносних і лімфатичних судин. – К.: Здоров'я, 1991. – 206 с.
- Ковальський М. П., Маркевич О.О. До сторіччя відкриття Анатомічного інституту Вищих жіночих курсів . Медична наука України. - 2010. - № 1. - С. 246-251.
- Ганіткевич Я. Український медичний календар – Київ, 2016. – 220 с.
- Спіров М.С. Київська анатомічна школа – К., 1965. – 131с.
- Дзевульська І.В., Синицька А.М., Остапук Л.І., Кравченко В.Г. Внесок жінок у розвиток та становлення Київської анатомічної школи. Збірник тез та доповідей VII конгресу наукового товариства АГЕТ України, 2-4 жовтня 2019 р. – Одеса:Бондаренко М.О., 2019. – С.6-9.
- В.Г. Черкасов, С.Т. Чернокульський, А.М. Синицька. Памяті Лідії Валентинівни Чернишенко. Актуальні питання медичної науки та практики. Збірник наукових праць. Випуск 82. Том 2 Запоріжжя 2015.-с.82-86.
- З нагоди славного ювілею Остаток Любові Іванівни. Medical science of Ukraine.- Київ, 2011.-№1.- С. 226-229
- Москаленко, В. Ф., & Черкасов, В. Г. (2009). Корифей вітчизняної анатомії професор Володимир Олексійович Бец (до 175-річчя від дня народження). Украинский научно-медицинский молодежный журнал, (1), 6-8.

**ВКЛАД ЖЕНЩИН-МОРФОЛОГОВ
В РАЗВИТИЕ КИЕВСКОЙ
АНАТОМИЧЕСКОЙ ШКОЛЫ
(К 180-ЛЕТИЮ НАЦИОНАЛЬНОГО
МЕДИЦИНСКОГО УНИВЕРСИТЕТА
ИМЕНИ А.А. БОГОМОЛЬЦА)**

**Присяжнюк Лариса¹, Янчишин
Андрей¹, Дзевульська Ирина¹,
Синицкая Алла¹, Маткивська Ружена¹,
Остапюк Любовь¹,
Ковальчук Александр^{1,2}**

¹Кафедра описательной и клинической анатомии НМУ имени А.А. Богомольца

²Кафедра анатомии и патологической физиологии Учебно-научного центра «Институт биологии и медицины» Киевского национального университета имени Тараса Шевченко

Аннотация. Исторический опыт развития науки невозможен без учета связей со всем предыдущим опытом человечества. Все медицинские науки, в том числе и анатомия имеют свою историю, то есть весь пройденный путь развития и совершенствования. Большой вклад в развитие отечественной анатомической науки так и Киевской анатомической школы внесли женщины-ученые, а также они выполняют важную роль в различных направлениях работы кафедры и Университета. Целью работы является осветить вклад женщин-морфологов Киевской анатомической школы на главных этапах развития украинских анатомических исследований, проследить тенденции и направления их работы и вклад в развитие Киевской анатомической школы. Было использовано проблемно-ориентированный анализ исторических информационных источников, архивные материалы кафедры описательной и клинической анатомии НМУ имени А. А. Богомольца. Большой вклад в развитие Киевской анатомической школы внесли женщины-анатомы, которые постоянно принимают активное участие в организации и проведении многих научных исследований, проведенных на современном уровне. В довоенный и послевоенный годы научный поиск сотрудников ка-

**THE CONTRIBUTION WOMEN-
MORPHOLOGISTS
TO THE DEVELOPMENT
KIEV ANATOMICAL SCHOOL
(TO THE 180TH ANNIVERSARY OF
BOGOMOLETS NATIONAL MEDICAL)**

**Prysyazhnyuk Larisa¹, Yanchishin
Andrey¹, Dzevulska Irina¹, Sinitzkaya
Alla¹, Matkivskaya Ruzhena¹, Ostapuk
Lyubov¹, Kovalchuk Oleksandr^{1,2}**

¹Department of Descriptive and Clinical Anatomy Bogomolets National Medical University

²Department of Anatomy and Pathological Physiology at Educational and Scientific Centre «Institute Biology and Medicine» of the Taras Shevchenko National University of Kyiv

Abstract. Historical experience in the development of science is impossible without taking into account the links with all previous experience of mankind. All medical sciences, including anatomy, have their own history, that is, the entire path of development and improvement. Women scientists have made a great contribution to the development of domestic anatomical science and the Kiev Anatomical School, and they also play an important role in various areas of work of the department and university. The purpose of the work is to highlight the contribution of women morphologists of the Kiev Anatomical School at the main stages of development of Ukrainian anatomical research, to trace trends and directions of their work and contribution to the development of the Kiev Anatomical School. Problem-oriented analysis of historical information sources, archival materials of the Department of Descriptive and Clinical Anatomy of Bogomolets National Medical University. A great contribution to the development of the Kiev Anatomical School was made by women anatomists, who are constantly taking an active part in the organization and conduct of many scientific studies conducted at the current level. In the pre-war and post-war years, the scientific search for the department's employees was mainly aimed at studying the lymphatic system.

федры был направлен в основном на изучение лимфатической системы. В дальнейшем кафедра анатомии человека занималась изучением микроциркуляторного русла функционально различных органов. И за этот период женщинами кафедры были защищены ряд кандидатских и докторских диссертаций. В последние годы научный поиск на кафедре анатомии человека был направлен на изучение морфологических изменений в органах при ожоговой болезни и действия различных факторов внешней среды в организме. И в этом направлении женщины кафедры достаточно плодотворно работают, защищают кандидатские и докторские диссертации. Женщины кафедры принимают активное участие в научных конференциях, симпозиумах, съездах, являются соавторами нескольких патентов и авторских свидетельств, монографий, учебных пособий, внесли значительный вклад в учебно-методическую работу, были соавторами методических рекомендаций для преподавателей и студентов. Женщины кафедры проходили зарубежную стажировку, ведут активную общественную работу. Научно-педагогическая работа женщин кафедры за весомый вклад в развитие здравоохранения, многолетний добросовестный труд и высокий профессионализм была отмечена правительственными наградами, почетными грамотами Университета и Министерства здравоохранения. Добросовестным трудом и настойчивостью по отношению к своему делу были переполнены жизненные пути трудолюбивых целеустремленных женщин Киевской анатомической школы. Их педагогические достижения, искренние попытки дать глубокие знания своим ученикам становились примером для последующих поколений.

Ключевые слова: Киевская анатомическая школа, женщины, вклад в историю.

Later, the Department of Human Anatomy studied the microcirculatory tract of functionally different organs. And during this period, a number of candidate and doctoral theses were protected by the women of the department. In recent years, a scientific search at the Department of Human Anatomy has been aimed at studying morphological changes in organs in burn disease and the effects of various environmental factors in the body. And in this direction, women of the department work quite fruitfully, defending candidate and doctoral theses. Women of the department take an active part in scientific conferences, symposiums, congresses, co-authors several patents and copyright certificates, monographs, textbooks, made a significant contribution to educational and methodological work, co-authored methodological recommendations for teachers and students. The women of the department have completed a foreign internship and are actively engaged in public work. The scientific and pedagogical work of the women of the department for a significant contribution to the development of health care, many years of conscientious work and high professionalism was awarded government awards, diplomas of the university and the Ministry of Health. The life paths of hard-working purposeful women of the Kiev Anatomical School were overflowing with conscientious work and perseverance towards their work. Their pedagogical achievements, sincere attempts to give deep knowledge to their students, became an example for future generations.

Keywords: Kyiv School of Anatomy, women, contribution to history.